

ו'הערכת' השידור הערבי. נסיונו יתמקד, איפוא, בהשוואה בין המימדים ועוצמת ההיענות שמעורר השידור הישראלי בקרב הילדים הערביים לעומת הילדים היהודיים.

ב. מערך המחקר

לצורך המחקר נבדקו 1,476 מכתבים מבין כל המכתבים שהגיעו. בבדיקה ראשונה, הבחנו בין שני סוגי מכתבים: כאלה שתכנם יזום ע"י מפיקי התכנית וכאלה שתכנם יזום על ידי הצופים. מכתבים מן הסוג הראשון עונים על החידה שהוצגה לצופים בשבוע האחרון.¹ במכתבים מן סוג השני סוטים הצופים מתכני המישדר ויוזמים בעצמם נושאי התכתבות חדשים. נחלק את הסוג השני לשלושה טיפוסים נושאים: הראשון, שהוא השכיח מבין השלושה, הוא מכתב המביע משאלה של הצופה. משאלה כזו יכולה להתייחס לחידה, הבעת תקווה לזכות בפרס על הפיתרון, או כל משאלה הקשורה לתכנית עצמה, כגון קבלת מילות שיר שהושמע בה או להבדיל, קבלת תמונתו של סמי. ויש גם משאלות שונות לחלוטין (אישיות בעיקר) המתייחסות לדמויות התכנית מעבר ליכולתן במסגרת השידור.

טיפוס שני של מכתבים כולל תגובות של הצופים לתכנית. בסוג מכתבים שלישי (לרוב התגובות אוהדות), מספרים הצופים על עצמם, ידיהם או חוויותיהם.

במידה מסוימת, יזמנות של תכנים להתכתבות עם סמי וסוסו, מורה על היענות רבה יותר של הצופים לתכנית, מאשר שליחת פיתרון לחידה. לפיכך, תוכן המכתב הוא אחד המדדים להיענותם של הצופים למישדר. לצורך בחינה זו נציע מספר קריטריונים נוספים: נ י מ ת ה מ כ ת ב : כאן יש להבחין בין גימה אישית ובלתי אישית כמו 'לכבוד התכנית... הנדון... בברכה...'. לבין נימת הפנייה האישית — 'סמי וסוסו ידידי' או 'יקירי'. אפשר להניח שפנייה אישית מעידה על התייחסות הולפת לתכנית ודמויותיה, בעוד ששימוש במילות קירבה מצביע על הזדהות עמוקה יותר והיענות חזקה יותר למישדר. אור כ ה מ כ ת ב : כללית אין המכתבים ארוכים למדי, ללא קשר לתכנים, אך גם במסגרת הכמות המקובלת על הילדים, נראה שמכתב ארוך יחסית מצביע על היענות שונה מזו של צופה הממעט במלים.

מ ב נ ה מ כ ת ב : ההנחה המוצעת היא בין מכתב שלם, בעל שלשת החלקים — פתיחה, תוכן וסיום — לבין מכתב מקוטע, החסר אחד החלקים. מצופה שהילדים הנענים יותר, יתאמצו יותר ויקפידו על ניסוח הכתוב. ברור שייתכנו קריטריונים נוספים להערכת היענות הצופים. ארבעת המדדים המוצעים הם בעיקר תוצאה של טיב החומר, אשר עליו מבוסס הניתוח — מכתביהם של הצופים לסמי וסוסו.

אמנם, ההבדלים בסגנון הכתיבה עלולים לנבוע לא רק מהצפייה עצמה אלא מפערים תרבותיים בין הילדים.

מודעים למגבלות המתודולוגיות של החומר, ננסה לענות על שתי שאלות:

1 שש מבין התשובות, שלוש של צופים ערביים ושלוש של צופים יהודיים, היו זוכות בפרסים ואת שמות הזוכים קראו סמי וסוסו.

דן כספי
האוניברסיטה העברית

לשאלת הלגיטימאציה של השידור הישראלי בערבית לאור ניתוח המכתבים ל'סמי וסוסו'*

א. הנושא

באפריל 1969 החלה הטלוויזיה הישראלית בשידור סדרת התכניות בערבית לילדים בשם 'סמי וסוסו'. במרכז המישדר עמדו דמויותיהם של שני חברים אשר היו מופיעים מדי שבוע על המסך הקטן ומגוללים בפני הצופים הצעירים סיפור, שיר או סרט. המישדר עסק בתכנים נייטראליים ואוניברסאליים, ונמנע במתכוון מלהתייחס לסוגיות הסכסוך שבין שני העמים [1].

עדות להישגי המישדר מהווה אף הצורך, אשר התעורר בשעתו, כשישה חודשים מאז תחילת השידור, להוסיף כותרות עבריות בגוף הסרטים; כך היה 'סמי וסוסו' להווייה טלוויזיונית משותפת לילדים ערביים ויהודיים.

במהלך התכניות, שילבו המפיקים הידה או בקשה אשר נועדו לעודד תגובות מצד הצופים, וכך נקבעו למעשה דפוסי אינטראקציה בין השדרים לילדים.

כמות המכתבים אשר הצטברה מדי שבוע הדהימה את מפיקי התכנית והוותה אף גירוי למחקר הנוכחי.

אחד הקריטריונים להערכת מישדר רדיו או טלוויזיה, היא מידת הלגיטימאציה שלה הוא זוכה בקרב קהל המאזינים-הצופים. בלגיטימאציה של מישדר² אנו כוללים שלוש בחינות [2]: הכרה, הערכה והיענות. ההכרה מתייחסת למידת ההאזנה או הצפייה במישדר, ההערכה מבטאה עמדות חיוביות המתעוררות בעקבות הצפייה, ואילו היענות משקפת את הצלחת המישדר לדרבן צופים למעשים בעקבות השפעת התשדורת.

שאלת הלגיטימאציה של השידור הישראלי בערבית היא קריטית לפחות משתי סיבות: ראשית, עצם כינון התחנה ושידוריה, היה כרוך בגיוס לגיטימאציה מצד אוכלוסייה עוינת למדינת ישראל.

שנית, מעטות העדויות אשר יצביעו על הישגי התחנה במילוי תפקיד זה. כיוון שכך, מהווים המכתבים המגיעים לתחנת השידור, ממאזינים וצופים ערביים, אחד המקורות הראשיים מהם ניתן ללמוד על ההדים שמעורר השידור הישראלי ברחוב הערבי, ובדיעבד על הלגיטימאציה של השידור הערבי בקרב קהל המאזינים והצופים שלו.

החומר שעמד לרשותנו, מכתבים ל'סמי וסוסו', מוגבל בטיבו מכדי להשיב על שלוש הבחינות של הלגיטימאציה. ייתכן, שסקר צפייה מתאים יותר להתמודדות עם בחינות ה'הכרה'

* מחקר זה התאפשר תודות למענק מטעם קרן הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטה העברית. תודותי נתונות למר סלים פאתל וגב' אסתר סופר מן הטלוויזיה הישראלית, על סיועם בעת איסוף הנתונים החיוניים למחקר.

תודה נעימה חב עורך המחקר לפרופ' אליהוא כ"ץ, אשר הנתה במהלך עריכת המחקר.

מניתוח המכתבים התברר כי קיים גורם מפתיע להפרש בין המינים בחברה הערבית, אך הערכת משקלה והשפעתה של ההיענות הגלויה הרבה יותר של בנות יהודיות לתכנית היא נטאטיבית בלבד: 'כאשר אני שומעת את קולך אני מרגישה שמחה, כי קולך יפה, מתלהבת ילדה ערבייה, ואילו אחרת מתעקשת לקבל תמונה של השחקן המגלם את סמי. להפתעתי נתקלנו בכמות ניכרת של מכתבים בערבית החוזרים על האלמנט של הערצת אלילים, אם לא יותר מזה. מוטיב כזה עלול לדרבן התכתבות ילדות אך עלול גם להרתיע היענות גלויה לתכנית, דווקא בחברה בה גורמות הצניעות חזקות יותר. ועוד — בחברה הערבית המסורתית כתיבה אינה נחלת נשים, שבכלל ממעטות במגעים עם העולם החיצון.

אישור נוסף לכך: ביישובים עירוניים, שבהם הדפוסים המסורתיים נחלשים, מצטמק ההפרש בין המינים הכותבים לתכנית (ראה לוח 2). כך קורה גם בערים המעורבות —

לוח 2: התפלגות הצופים הערביים הנענים למישרר עפ"י המין וצורת היישוב
כמספרים מוחלטים ובאחוזים

%	3 הערים הגדולות	משולש	הגדה המערבית	עזה והרצועה	ערים מעורבות	כפרים ישראליים	יישובים אחרים	סה"כ
זכר	15	9	18	10	20	25	3	100(162)
נקבה	21	4	6	7	35	18	9	100(72)
סה"כ	17	8	14	9	24	23	5	100(234)

נצרת, עכו, יפו וכד' — שבהן מאמצים, ככל הנראה, התושבים הערביים דפוסים מודרניים: ההפרש בין כותבות לכותבים נשמר בכפרים הערביים הישראליים כמו ביישובים שבשטחים המוחזקים (משם מגיעים רוב המכתבים מן הערים, בין השאר, כנראה, בגלל תפוצתם השונה של מקלטי הטלוויזיה).

למרות שהיישוב הערבי כפרי בוובו, ההערכה היא שרוב מקלטי הטלוויזיה אצלם מצויים דווקא בערים. זאת לא רק בגלל ההבדלים ברמת החיים בין הכפר לעיר, אלא אף בשל הסיבה הפשוטה שלא כל הכפרים מחוברים לרשת החשמל הארצית.

ואמנם 41% מכלל המכתבים בערבית מגיעים מערים, מעורבות ולא מעורבות, ורק כשליש — מיישובים כפריים בישראל. משמעות מיוחדת יש לעובדה שכ-23% מן המכתבים בערבית מגיעים מן הרצועה או הגדה. מכתבים רבים יותר באים מן הגדה, 14% לעומת 9%, אולי בשל האקלים הפוליטי הנוח יותר השורר שם ורמת החיים הגבוהה.

באוכלוסייה היהודית מסתמנת מגמה הפוכה — כ-60% מן המכתבים בערבית מגיעים משלוש הערים הגדולות, או מיישובים עירוניים אחרים, למרות שהלקם של היישובים האלו באוכלוסייה היהודית מגיע ל-89% (ראה לוח 3).

36% משולחי המכתבים לתכנית 'סמי וסוסי' נושאים שמות המעידים על מוצאם המערבי, לעומת 26% ששמותיהם מזרחיים. יחס זה אינו סופי, מאחר ש-37% מביין המכתבים לא סווגו עפ"י אחת משתי הקטגוריות. בכל זאת גדול הפיתוי להניח שהבדלים ברמת החיים,

1. עד כמה הצליחה תכנית הטלוויזיה 'סמי וסוסי' ליצור היענות בקרב קהל הצופים שלה?
2. מה בין דפוסי ההיענות לתכנית בקרב הצופים היהודיים לעומת הצופים הערביים? בחרנו להתייחס למכתבים שהגיעו בעקבות שידורן של שתיים-עשרה תכניות. התכניות נבחרו באורח מקרי ושיטתי. לכל תכנית מגיעים כ-1500 עד 2000 מכתבים; לכן נאלצנו לערוך דגימה נוספת מקרית ושיטתית; כל מכתב עשירי בעברית וכל מכתב שלישי בערבית נכללו במידגם הסופי. הפער בשיעורי הדגימה בין המכתבים בעברית ובערבית נובע מהבדל דומה בכמויות המוחלטות, ועל כך נעמוד בהמשך. במידגם הסופי נכללו 1242 מכתבים בעברית ו-234 בערבית, והם נותחו לפי ארבעת הקריטריונים המוצעים: חוכן, סגנון הכתיבה, אורך המכתב ומבנהו.

ג. מימצאים

אחד המימצאים הראשוניים שעליו רמזנו לעיל הוא כמות המכתבים בעברית העולה על זו בערבית. לכך ייתכנו מספר סיבות:

- א. ייתכן שהצופים היהודים מסורים לתחנה הישראלית, שהיא התחנה היחידה הנקלטת, תהיה שפת השידור אשר תהיה, בעוד שעל עין הצופה הערבי מתחרות מספר תחנות.
- ב. ניכרת גם השפעתם של הגורם הדמוגרפי, הרגלי הצפייה והכתיבה, ומספר מקלטי הטלוויזיה: בקרב כל אחת מן האוכלוסיות. כן ישנם צופים רבים, בייחוד ערבים, שנבצר מהם להיענות בגלוי לתכנית מסיבות הכרוכות במצב הפוליטי. הלקם חיים במדינות ערב, וחלקם חיים בשטחים המוחזקים, הם נרתעים מהתכתבות עם מוסד רשמי של ישראל.

1. מימדי היענות הצופים למישרר

מיהם הצופים, בני שני העמים, המגיבים על התכנית 'סמי וסוסי'? בדיקת מין הצופים מגלה הבדל משמעותי בין שתי האוכלוסיות: 55% מביין המכתבים בעברית נשלחים על ידי ילדות, לעומת 31% מביין המכתבים בערבית [זהות הכותבות נבדקה ע"י בחינת כתובותיהם (ראה לוח 1)]. אגב, להוציא שני מקרים, לא מצאנו מכתבים בערבית של יהודים או להיפך.

לוח 1: התפלגות הצופים הנענים לפי המין והלאום כמספרים מוחלטים ובאחוזים

	ערבים	%	יהודים	%
זכר	162	69	564	45
נקבה	72	31	677	55
סה"כ	234	100	1242	100

- 2 אין אומדנים מדויקים לגבי מספר מקלטי הטלוויזיה הנמצאים ברשות הערבים בישראל ובשטחים המוחזקים. אומדן זהיר ובלתי רשמי נוקב במספר של למעלה מ-25 אלף מקלטים אצל ערביי ישראל. מנתונים חלקיים על השטחים המוחזקים ידוע שערב מלחמת ששת הימים היו ברצועה כארבעת אלפים מקלטים ובגדה כשלושת אלפים. באשר לציבור היהודי, לפי פרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה החזיקו 49.7% מכלל המשפחות היהודיות במקלט טלוויזיה ב-1970.

לוח 4 : התפלגות המכתבים לפי שפת כתיבתם, מין הצופים ותוכן המכתבים — כאחוזים

מכתב 'חפשי'	תשובה לחידה	
בעברית :		
12	88	זכר
12	84	נקבה
14	86	סה"כ
בערבית :		
27	73	זכר
39	61	נקבה
30	70	סה"כ

המכתבים בעלי התוכן היוזם על ידי הצופים — משאלה, תגובה או היכרות — עולה מספר הילדות על הילדים. מימצא זה עלול להפתיע, לאחר המימצא הקודם של השפעת המין על מימדי ההיענות. מתברר שהילדים אמנם נענים יותר, כמותית, אך היענות הילדות הערביות לתכנית חזקה יותר. זה עשוי להסביר את ההיענות המצומצמת אצל הצופות: ללא היענות חזקה, לא תתגברנה ילדות אלו על המעצורים המרתיעים אותן מכתובה לסמי וסוסי. אפשר לפרש בצורה דומה את התבדלים בעצמת ההיענות בין הילדים היהודיים לערביים: תכנם של 14% מן המכתבים בעברית לעומת 30% מן המכתבים בערבית יזום על ידי הצופים. נטייה זו הוזרת בבדיקת כל אחד משלושת סוגי המכתבים — הילדים היהודיים ממעטים יותר בכתיבה 'חפשית'. כזכור, מעצורי הכתיבה המשוערים של הילדים הערביים סווגו לשניים: אחד — הינוך ודפוסי מסורת נוקשים, ושני — המשמעות הפוליטית של

לוח 5 : התפלגות המכתבים בעברית עפ"י תוכן המכתב וצורת היישוב של הצופים כאחוזים

צורת ישוב אחרת	קיבוצים	ישובי * עולים	מושבות ותיקות	ישובי הדרום	גוש דן	3 הערים הגדולות	תשובה לחידה
85	80	90	85	82	85	91	תשובה לחידה
15	20	10	15	18	15	19	מכתבים 'חפשיים'
100	100	100	100	100	100	100	סה"כ
(94)	(35)	(52)	(107)	(192)	(437)	(314)	

* במרכז ובצפון הארץ

לוח 3 : התפלגות הצופים היהודים הנענים למישרר עפ"י המין וצורת היישוב — כמספרים מוחלטים ובאחוזים

צורת ישוב אחרת	סה"כ	ישובי * עולים	מושבות ותיקות	ישובי הדרום	גוש דן	3 הערים הגדולות	
כמספרים מוחלטים							
560	47	22	23	47	108	174	139
671	47	13	29	60	82	263	177
כאחוזים							
100	9	4	4	8	19	31	25
100	7	2	5	9	12	39	26

* במרכז ובצפון הארץ

החינוך, ותרבות הכתיבה בין יוצאי מערב ומזרח ישפיעו על היענות הצופים הבידולית, באופן אנאלוגי להבדלים שנמצאו בין יהודים לערבים. להיענות גבוהה בקרב הצופים הערביים זכו תכניות אודות בריאות וניקיון, גימוסין וידידות. התכניות שגררו היענות נמוכה יותר היו הראשונות שבמידגם. למשל תכניות: הבגדים, השוטר וטיול. נראה שאין לייחס לתוכן משקל ניכר בהבנת ההבדלים בין מידות ההיענות למישדרים השונים; הנושאים היו נייטראליים ודומים, הטיפול בהם היה אחיד ורמת ההידות סטנדרטית. ייתכנו גורמים מקריים אחרים כגון, ראשוניות המדיום לגבי הצופים הצעירים; כך, בהענותם הגבוהה של הילדים היהודיים זכו התכניות על השוטר ועל הטיולים. שתי התכניות היו בין הראשונות ששודרו עם תרגום עברי בגוף הסרט, וייתכן שלגבי ילדים יהודיים הן היו הראשונות בהן צפו. בקרב האוכלוסייה הערבית מצטיירת מגמה הפוכה לזו: בעוד שילדים יהודיים מתלהבים מיד מן התכנית, נענים הערבים באיחור — אולי בשל הקשיים האובייקטיביים ברכישת אמונם.

2. עצמת היענות הצופים למישרר

ננסה עתה לבדוק, את עצמת ההיענות לתכנית 'סמי וסוסי' בעזרת קריטריונים שהוצגו לעיל. כזכור, ההנחה הראשונה היא שהיענות חזקה יותר ככל שחורג הצופה מן הנושא היוזם ובוחר נושא לעצמו, וכן ככל שסגנונו אישי יותר, מכתבו ארוך יותר ומבנהו שלם וקפדני — לעומת מי שמכתבו צמוד לנושא התכנית, ניסוחו רשמי, קצר ומקוטע. בין הערבים, מסתבר, היתה עצמת ההיענות למישרר גבוהה יותר אצל הילדות מאשר אצל הילדים: 39% מהמכתבים שנשלחו על ידי הצופות לעומת 27% שנשלחו על ידי הצופים הערביים, חורגים מן הדפוס של תשובה לחידה (ראה לוח 4). בכל אחד משלושת סוגי

לוח 7 : התפלגות המכתבים כערכית עפ"י תוכן המכתב וצורת היישוב של הצופים באחוזים

כפרים ישראליים	ערים מעורבות	עזה והרצועה	הגדה	המשולש	3 הערים הגדולות	
80	70	59	58	67	73	תשובה לחידה
20	30	41	42	33	27	מכתבים 'חפשיים'
100	100	100	100	100	100	סה"כ
(54)	(57)	(33)	(33)	(18)	(40)	

ד. דיון

בסיכום: איתור מימדי היענות לתכנית ועצמתה אינו יכול להעיד על הכרת או הערכת הצופים לתכנית. אף לדפוסי היענות הצופים לתכנית, כפי שאותרו בניתוח, יש להתייחס בזהירות לנוכח טיב החומר ומיגבלותיו.

כללית, מעטות הן האפשרויות לעמוד על טיב הפרדיספוזיציה של הציבור בעקבות השידור, וניתוח מכתבי הצופים הוא אחת האפשרויות. אין בשיטת מחקר זה כדי להאיר מספר היבטים של היענות הציבור לתכנית, לכן ייתכן שהנתונים שהובאו בחיבור מעוררים שאלות רבות יותר מאלה שעליהן יש בידיהן להשיב.

ביבליוגרפיה

- SHINAR, D., PARNES, P. and CASPI, D., 'Structure and Content of Television Broadcasting in Israel with Particular Reference to Violence and Sex' in: Constock, G. A. et al (eds.), *Television and Social Behavior*, Vol. I, U.S. Department of Health, Education.
- CLARK, C., 'Race. Identification and Television Violence,' in Constock, G. A., Rubinstein, E. A. and Murray, J. P. (eds.), *Television and Social Behavior*, Vol. V, U.S. Department of Health Education.

התכתבות עם מוסד ממלכתי של ישראל. כנראה שהתגברות על מעצורים כאלה מחייבת היענות חזקה למישדר.

לילדים היהודיים אין מעצורים כאלה, ואולי משום כך המכתבים בעברית הם תכליתיים יותר וצמודים לנושאי התכניות (ראה לוח 5). גם באוכלוסייה היהודית מתגלה היענות גבוהה יותר לתכנית מצד הבנות. בכל אחד מן הקריטריונים מגלות הילדות היהודיות, כמו הערביות, היענות רבה למישדר; מכתביהן ארוכים יותר, בעלי מבנה שלם ונימת הכתיבה אישית ועשירה במילות קירבה (ראה לוח 6). יוזמת נושאים למכתבים מאפינת את

לוח 6 : התפלגות המכתבים עפ"י שפת כתיבתם, מכנה המכתב ומין הצופים — באחוזים

מכתב שלם	מכתב מקוטע	
		כערכית :
47	53	זכר
45	46	נקבה
51	49	סה"כ
		כערכית :
56	44	זכר
72	28	נקבה
61	39	סה"כ

היישובים הכפריים, בין היהודים כמו בין הערבים; סטייה מן התשובה לחידה מייחדת את יישובי הדרום והפרוזדור, עיירות הפיתוח, ואת המכתבים בערבית המגיעים מן הכפרים בישראל ובשטחים המוחזקים (לוח 7). לעומת זאת, ילדים חושבי ערים בני שני העמים נשארים צמודים יותר לנושאי המישדר בכתיבתם. בקשר לכך אפשר להציע לפחות שני הסברים:

א. ייתכן שתרבות הכתיבה ביישוב הכפרי היא נחלת מעטים, בשל רמת החיים והרגלי הכתיבה. דבר זה מתבטא יותר בעצמה ופחות בכמות היענות של הצופים ביישובים אלה.

ב. ביישוב הכפרי מוקדשת יותר תשומת לב לטלוויזיה מאחר שיש פחות אפשרויות בילוי אחרות. על רקע זה ייתכן שהחוויה הטלוויזיונית של הצופים חזקה יותר. נראה שההסבר הראשון מתאים יותר לציבור הערבי והשני — לציבור העברי. מכאן: למרות שהיענות לתכנית נפוצה ביישוב העירוני, רישומה ניכר דווקא ביישוב הכפרי.